

UOT: 338.433

Fərid Fikrət oğlu BABAYEV
i.f.d., dos., Bakı Dövlət Universiteti
farid.80@gmail.com

KƏND TƏSƏRRÜFATININ RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİNİN TƏYİN EDİLMƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi kənd təsərrüfatının xarakterik xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla bu sahədə rəqabətqabiliyyətliliyi araşdırmaq və rəqabətə davam gətirə bilməyən bölgələr-dağlarda bu prosesin gedişatını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

İşin metodologiyası statistiki verilənlərin analiz, müqayisəli təhlilini aparmaqla məsələnin tədqiqatının gedişatında əhəmiyyətli hesab oluna biləcək araşdırmaların nəticələrinə uyğunluğunu yoxlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, dağlıq ərazilərdə rəqabətə davam gətirə bilməyən kənd təsərrüfatı müəssisələrinin üzleşdiyi problemləri təsvir edərək məsələnin qlobal əhəmiyyətinə diqqət çəkir və bunu landşaft, iqlim kimi amillərin təsirini nəzərə alaraq həyata keçirir.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, rəqabətqabiliyyətliliyin kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərindəki müsbət təsirinə baxmayaraq bu proses xüsusi yardımlar olmadan kəskin iqlim və landşaft xüsusiyyətlərinin olduğu bölgələrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında problemlər yarada bilər.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, yalnızca rəqabətqabiliyyətliliyin nəzəri əsasları və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı arasındakı əlaqəni təhlil etməklə kifayətlənməmiş, eyni zamanda əmək məhsuldarlığının prosesdəki rolunu araşdıraraq insan kapitalının innovativ yeniliklərlə prosesdəki əhəmiyyətini vurğulamışdır.

Açar sözlər: *kənd, təsərrüfat, kənd təsərrüfatı, rəqabət, rəqabətə davamlılıq, rəqabətqabiliyyətlilik, kənd təsərrüfatında rəqabət.*

Giriş

Beynəlxalq rəqabət qabiliyyəti hər bir təsərrüfat subyektinin əsas məqsədi olmaqla həm makroiqtisadi, həm də mikroiqtisadi səviyyədə müəyyən edilməlidir. Ölkənin beynəlxalq rəqabət qabiliyyəti milli iqtisadiyyatın məcmu müqayisəli (nisbi) üstünlüyündən daha çoxdur.

Birincisi, səravətin yaxşılaşdırılmasına gəldikdə, davamlı artım və kənd inkişafını əhatə etməlidir. Avropaya inteqrasiya mikroiqtisadi səviyyədə rəqabətqabiliyyətliliyə olan ehtiyacı artırdı, yəni həm ticarət edilə bilən (ixrac edilən), həm də qeyri-ticari sektorlarda fəaliyyət göstərən müəssisələr. Məsələn, həddindən artıq bahalaşan valyuta məzənnəsi iqtisadiyyatın xarici rəqabət qabiliyyətinə (ixracatçıların və idxalçıların qiymətə həssaslığından asılı olaraq) təsir göstərə bilər ki, bu da uzunmüddətli perspektivdə investisiyalar üçün stimullara və resursların bölüşdürülməsinə təsir göstərə bilər [2, s. 39].

Rəqabətqabiliyyətlilik mal və xidmətlərin alıcılar tərəfindən axtarıldığı yerdə və formada, digər potensial tədarükçülərin qiymətləri qədər və ya onlardan daha yaxşı qiymətlərlə, ən azı fürsət dəyərini qazanmaqla təmin etmək qabiliyyətinin göstəricisidir. Bu tərifə iki növ rəqabət daxildir.

Birincisi, daxili və beynəlxalq məhsul bazarlarında rəqabətqabiliyyətlilik və beləliklə bazar paylarını əldə etmək və saxlamaq bacarığı, ikincisi, əmtəə istehsalında istifadə olunan amillərin ən azı fürsət əldə etməli olduğu faktor bazarlarında üzleşdikləri gözlənilən rəqabət. Fərqli aspektlərə işarə etsə də, hər iki növ rəqabət qabiliyyətinin nisbi ölçü olduğunu göstərir. Həmişə əsas dəyərlə müqayisə etmək lazımdır. Bazar payı rəqabət vəziyyətində, bazar ölçüsü ilə əlaqədardır [4, s. 90].

Əgər amil bazarlarında rəqabətqabiliyyətlilik qiymətləndirilərsə, bu, faktorun digər istehsal prosesində istehsal olunmuş məhsula çəkilmiş xərclərdəki fərqə görə malik olacağı dəyərlə əlaqəlidir. Rəqabət qabiliyyətinin təhlili araşdırmanın səviyyəsinə görə fərqlənə bilər. Bu sahədəki

tədqiqatlar bütün iqtisadiyyatda, konkret sektorda və ya bir məhsul (yaxud məhsullar məcmusu) üzrə müxtəlif səviyyələrdə məhsul toplamaq üçün aparıla bilər. Məhsulun rəqabət qabiliyyəti bazar (sektor) səviyyəsində və ya konkret təsərrüfat üzrə qiymətləndirilə bilər.

Rəqabət qabiliyyətinin başqa bir diferensiasiyası məkan ölçüsünün təhlili ilə bağlı mövcuddur. Nisbi ölçü olduğundan, müəssisə və ya regionların ölkə daxilində və ya ölkələr arasında rəqabət qabiliyyəti müqayisə oluna bilər [6, s. 81].

Rəqabət qabiliyyəti təbii iqtisadi hadisə və sərvət yaradılmasının əsas mənbəyi hesab olunur. İqtisadiyyatda demək olar ki, bütün təhlil səviyyələrində olan varlıqlara aid edilə bilən keyfiyyətdir. Rəqabət qabiliyyəti kənd təsərrüfatına da aiddir, burada güclü rəqabətdə qalib gəlmək – iqtisadiyyatın digər sahələrində də olduğu kimi – bazar prosesinin digər iştirakçıları ilə rəqabət şəraitində inkişaf üçün daha yaxşı imkanlara nail olmaq baxımından ilkin şərtidir.

Mənfəətin vacibliyini nəzərə alaraq, rəqabət qabiliyyətinin komponentlərini və onların iqtisadiyyata, xüsusən də kənd təsərrüfatına təsirini daha yaxşı başa düşməyə ehtiyac var. Kənd təsərrüfatında rəqabətin tərfi və ölçülməsi ilə bağlı nəzəriyyələrdə konsensus yoxdur.

Qloballaşma beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin əhəmiyyətini və nəticədə pul ittifaqlarının rolunu artırır. Beynəlxalq səviyyədə iqtisadiyyatın xarici rəqabət qabiliyyəti, uzunmüddətli perspektivdə əlavə dəyər əldə etmək üçün əlverişli olan sosial və elmi mühiti formalaşdırmaq qabiliyyəti kimi qiymətləndirilə bilər [8, s. 67].

Beynəlxalq rəqabətqabiliyyətlilik əsasən iqtisadiyyat daxilində subyektlərin struktur (mikro və makroiqtisadi) effektivliyinin əldə olunması ilə müəyyən edilir. Rəqabət qabiliyyətinin həlledici komponentləri əmək məhsuldarlığı, əməkhaqqı xərcləri, valyuta məzənnələri və daxili qiymətlərdir. Kənd təsərrüfatında rəqabətə davamlılıq xammal qiymətləri və subsidiyalar ciddi şəkildə müəyyən edir. Məsələn, Macarıstanda Aİ-yə üzvlükdən on il əvvəl birbaşa subsidiyalar plantasiya və heyvandarlıq arasında təxminən 50-50-yə bölünürdüsə, indi bu nisbət 90-10-a dəyişib.

Rəqabət qabiliyyəti anlayışının nəzəri əsasları

Rəqabət qabiliyyətinin ölçülməsi üçün anlayışları və üsulları təsvir edən geniş və davamlı böyüən ədəbiyyat mövcuddur, lakin rəqabət qabiliyyətinin ölçülməsi üçün ümumi qəbul edilmiş və istifadə olunan metodlar mövcud deyil.

OECD (1997) rəqabət qabiliyyətini iki şəkildə müəyyən edir [10, s.43].

- Birincidə tərif bildirir ki, rəqabətqabiliyyətlilik rəqabətlə üzləşmək və rəqabətlə üzləşərkən uğur qazanmaq qabiliyyətini təmsil edir.

- Digəri rəqabət qabiliyyətini bazarda istehlakçı tələblərinə cavab verən məhsulları satmaq və eyni zamanda firmanın inkişafını təmin edən zamanla mənfəəti təmin etmək qabiliyyəti kimi təsvir edir.

Freebairn-ə (1986) görə rəqabətqabiliyyətlilik mal və xidmətlərin alıcılar tərəfindən axtarıldığı yerdə və formada, digər potensial təchizatçıların qiymətləri qədər yaxşı və ya daha yaxşı qiymətlərlə təmin etmək qabiliyyətinin göstəricisidir və eyni zamanda o, verdiyi tərifə bu cür əlavə də edir ki, rəqabətqabiliyyətlilik ən azı istifadə olunan resursların gəlirlərinin imkan dəyərini qazanmaqdır [11, s.102].

Frohberg və Hartman (1997) tərəfindən ifadə edilən başqa bir yanaşma, rəqabət qabiliyyətinin müqayisəli üstünlüklə sıx bağlı olmasıdır [9, s.103]. İkisi arasındakı yeganə fərq odur ki, rəqabət qabiliyyətinə bazar təhrifləri daxildir, müqayisəli üstünlük isə yoxdur. Hər ikisi ümumi tarazlıq konsepsiyasına əsaslanır. Buna görə də rəqabət qabiliyyətini ölçmək üçün istifadə olunan göstəricilər ümumi tarazlıq yanaşmalarından istifadə etməlidir, çünki yalnız bunlar rəqabətqabiliyyətlilik baxımından iqtisadiyyatdakı bütün qarşılıqlı asılılıqları nəzərə alır.

Rəqabət qabiliyyəti Lengyel (2000)-ə görə şirkət (mikro səviyyə), sənaye və ya regional (mezo səviyyə) və milli iqtisadiyyat (makro səviyyə) səviyyələrində şərh edilə bilər. Rəqabətlilik istehsalçı səviyyəsi düzgün mövqedə, uzunmüddətli yaşayış və iqtisadi cəhətdən dayanıqlı inkişafda özünü göstərir [7, s. 26].

Mənfəət və müvəffəqiyyət rəqabət qabiliyyətinə xas anlayışlardır və Potori (2004) də rəqa-

bət qabiliyyətinin tərfi ilə həyat qabiliyyətini və mövcudluğu əlaqələndirir. Bu sahədə aparılan tədqiqatlara əsasən, həm daxili, həm də xarici bazarlarda müqayisəli üstünlüklərə malik olan sektorlarda istehsalla məşğul olan və mövcud resursları faktiki qanunvericilikdə səmərəli şəkildə bölüşdürməklə sosial cəhətdən məqbul normal gəlir əldə edə bilən kənd təsərrüfatı müəssisələri həyat qabiliyyətlidir. Buna əsaslanaraq, azad, açıq və rəqabətli bazarda sosial cəhətdən məqbul səviyyədə yuxarı müəyyən qədər əlavə mənfəət əldə edə bilən kənd təsərrüfatı müəssisələri rəqabətqabiliyyətlidir.

Kənd təsərrüfatında rəqabətqabiliyyətliliyin qiymətləndirilməsi istiqamətləri

Kənd təsərrüfatında rəqabətqabiliyyətliliyi ölçən zaman ölkənin iqtisadi, sosial, iqlim, təbii ehtiyat və s. kimi göstəriciləri nəzərə alınmalıdır. Belə ki, soyuq iqlimdə yerləşən ölkələrdə kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan fermalarla isti iqlimdəkilər arasında fəaliyyət vasitələri baxımından ciddi fərqlər yaranır. Kənd təsərrüfatının rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi göstəriciləri [5, s. 54]:

- Fermanın orta iqtisadi ölçüsü
- Orta təsərrüfat sahəsi
- 100 ha kənd təsərrüfatı sahəsinə düşən işçilərin sayı
- 1 ha kənd təsərrüfatı sahəsinə düşən ümumi xərclər
- 1 FTE üçün əsas vəsaitlər
- 1 ha üçün ümumi investisiya
- Kapitalın potensial məhsuldarlığı
- İşçi qüvvəsinin gəlirliliyi
- Torpağın rentabelliliyi
- Buğda məhsuldarlığı.

Aqrar sektorda bu fərqlər bir sıra amillərlə əlaqəlidir. Həmin amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilirik:

- ✓ kənd təsərrüfatının iqtisadi əhəmiyyəti;
- ✓ bu sahənin istehsal potensialı;
- ✓ ondan istifadənin səmərəliliyi.

Regional inteqrasiya çərçivəsində kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinə təsir göstərən bir sıra əsas faktorlar bunlardır:

- ✓ innovasiyalar;
- ✓ maliyyə resursları;
- ✓ məhsuldarlıq;
- ✓ şaquli koordinasiya;
- ✓ subsidiyalar;
- ✓ bazarın tənzimlənməsi ilə bağlı göstəricilər.

Rəqabətqabiliyyətlilik amillərinə kənd təsərrüfatı daxilində və ya regional səviyyədə məhsul səviyyəsinə (müəssisələrin gəlirliliyini müəyyən edən) əsaslanan tədbirlər daxildir. Uzunmüddətli perspektivdə rəqabət qabiliyyəti və iqtisadi siyasət potensial ÜDM və iqtisadi artıma təsir göstərir.

Yuxarıdakı qeydlərə əsaslanaraq belə nəticəyə gələ bilirik ki, rəqabətqabiliyyətlilik, şübhəsiz ki, status deyil, daha çox müxtəlif ölçülərin mürəkkəbliyi ilə təsvir oluna bilən dinamik bir fenomenidir.

Məcmu Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksinin qiymətləndirilməsi zamanı bir sıra amillər təhlil olunaraq nəzərdən keçirilir:

- ✓ ümumi məhsulun səviyyəsi;
- ✓ inteqrasiya mərhələsi;
- ✓ infrastrukturun vəziyyəti;
- ✓ maliyyə sektorunun sabitliyi;
- ✓ insan kapitalının keyfiyyəti;
- ✓ elmi-tədqiqat və inkişaf xərclərinin strukturu;

- ✓ iqtisadi;
- ✓ hüquqi;
- ✓ siyasi göstəricilər;
- ✓ ölkənin sabitliyi.

Kənd təsərrüfatının milli və beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin qurulmasında aqrar strukturun və onun əhatə dairəsinin dəyişməsi mühüm rol oynayır. Bu, təsərrüfatların iqtisadi qüdrətinin ayrı-ayrı təsərrüfatların sərvəti ilə, o cümlədən məhsuldar aktivlər, əsasən torpaqla sıx bağlı olması ilə əlaqələndirilərək təhlil edilir və gələcək tədqiqat perspektivi olaraq da qəbul edilir [4, s. 35].

Əmək məhsuldarlığının kənd təsərrüfatının rəqabətliyiündəki rolu

Məhsuldarlığın təhlili hər bir iqtisadi səviyyədə səmərəli idarəetməni həyata keçirtmək üçün effektiv hesab olunan vasitədir. Milli və sektorlar səviyyəsində məhsuldarlıq göstəriciləri idarəetmənin fəaliyyətini və sosial və iqtisadi siyasətin keyfiyyətini qiymətləndirməyə kömək edir. Kənd təsərrüfatının rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsində məhsuldarlığın əhəmiyyətini kənd təsərrüfatı məhsullarının beynəlxalq ticarəti ilə bağlı digər tədbirlərlə yanaşı, strateji idarəetmə (rəqabət qabiliyyətinin strateji idarəetmə tədbirləri) də göstərir. Məhsuldarlıq müxtəlif istehsal amillərinə aid olan qismən göstəricilərin köməyi ilə və ya ümumi məhsuldarlıqla ölçülə bilər.

Əmək məhsuldarlığı ümumiyyətlə məhsuldarlığın ən mühüm ölçüsüdür. Əməyin məhsuldarlığının kənd təsərrüfatının dəyərində nisbəti kapital məhsuldarlığı kimi müəyyən edilir və bu zaman aşağıdakı faktorlar nəzərə alınaraq bu nisbətin əhəmiyyəti müəyyənləşdirilir:

- sektorda tam ştatlı işçilərin sayına məhsul istehsalı;
- 1 ha kənd təsərrüfatı sahəsinə düşən istehsalın dəyəri kimi torpağın məhsuldarlığı;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi dəyərində nisbəti.

Əmək məhsuldarlığının əhəmiyyəti ondan irəli gəlir ki, bu tədbir gəlir vəziyyətini və kənd təsərrüfatında daxili yığılma imkanını müəyyən edir. Bu, ölkənin müxtəlif aspektlərdən inkişafı üçün əhəmiyyətli hesab olunan həm iqtisadi gücün, həm də perspektivin göstəricisidir.

Əmək məhsuldarlığı həm də innovasiya ilə sıx bağlıdır, yeni məhsulların, xidmətlərin, proseslərin tətbiqi, eləcə də təşkilati və marketinq innovasiyaları əmək məhsuldarlığını artırır və məhsuldarlığın artırılması üçün daha yüksək potensial yarada bilər.

Kənd təsərrüfatı böhranının ən bariz elementlərindən biri dağlar kimi bir çox marjinal kənd ərazilərində təsərrüfatların tərki edilməsidir. Əslində intensiv kənd təsərrüfatı rayonlarında da tendensiya eyni olsa da, dağlarda olduğu kimi əkinçilik təcrübəsinin intensivləşməsinin əraziyə uyğun gəlmədiyi bölgələrdə bu fenomen daha çox nəzərə çarpır. Bu kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərinin uzun müddət əziyyət çəkdiyini nəzərə alsaq, problem daha ciddidir, çünki onlar son iqtisadi böhrandan əvvəl artıq çətinlik çəkirdilər.

Əslində, bazarın qloballaşması əsasən dağlıq ərazidə ən çox mövcud olan kiçik, az məhsuldar təsərrüfatlara təsir etdi. Dağ kənd təsərrüfatının bəzi xüsusiyyətləri, məsələn, uzaqlıq, keyfiyyətsiz torpaq səbəbindən aşağı məhsuldarlıq, ekstremal hava və kiçik təsərrüfat ölçüsü bu sahənin uyğunlaşmasının qarşısını ala və rəqabət qabiliyyətini məhdudlaşdırır [1, s. 47].

Bundan əlavə, fermerlərin yaşı, köklü ənənə və düzənliyin gənc nəsillərə cəlb edilməsi kimi mədəni və demoqrafik xüsusiyyətlər bu sektorda təmir və investisiyaları azalda bilər. Bu çətinliklər adekvat infrastrukturun olmaması və yüksək nəqliyyat xərcləri ilə müşayiət olunurdu (marjinal zonaların kənd təsərrüfatı məhsulları üçün müəyyən növ bazarları istisna etməklə). Beləliklə, təsərrüfatlar sağ qalmağa imkan verən bazar strategiyalarını mümkün qədər tez tapmalıdırlar.

Rəqabətlik anlayışı dağlıq təsərrüfatların digər təsərrüfatlarla müqayisədə məhsullarının əsaslı fərqləndirilməsini ehtiva etməlidir: təklifin unikallığı sayəsində, məsələn, tipik istehsallar vasitəsilə təsərrüfatlar tapa bilər, onların yaşaması üçün əlverişli bazar təklif oluna bilər.

Bir çox tədqiqatlar dağ kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığının bu yeni rəqabət qabiliyyətinin hərəkətverici qüvvəsi ola biləcəyini göstərir [3, s. 29].

Fəaliyyətlərin diferensiallaşdırılmasına və fəaliyyətə açıq yanaşmaya zəmanət vermək üçün dağlarda istehlakçı tərəfindən kiçik və orta təsərrüfatlar kənd təsərrüfatını xarakterizə etməli olan element kimi tanınır. Çoxfunksiyalı yanaşma kənd təsərrüfatını təkcə ərzaq və lif kimi şəxsi mallar deyil, həm də kənd təsərrüfatı landşaftları kimi ictimai mallar istehsal edən çox məhsuldar fəaliyyət kimi tanıyır. Bu məqamda fəaliyyət zamanı nəzərə alınmalı amillərə bunlar daxil edilə bilər:

- əkin sahələrinin biomüxtəlifliyi;
- suyun keyfiyyəti;
- torpağın funksionallığı və s.

Bu mənada otlaqlar dağ heyvandarlığının əsas elementidir, lakin onlar bir neçə onilliklər ərzində aşkar nəticələrlə tədricən tərk edilmə prosesindən keçirlər:

- otlaq istehsalı azalır, otlaqlar getdikcə həmişə yaxşı olmayan müxtəlif növ meşə bitki və ağacları tərəfindən kortəbii surətdə işğal edilir;

- kənd binaları tərk edilir və çürüməyə və dağılmaya məruz qalır;
- su balansı pozulur;
- əsrlər boyu qurulmuş dağ landşaftının keyfiyyəti pozulur;
- bu ərazilərdə kənd təsərrüfatı fəaliyyəti tənəzzülə meyil edir.

Kənd təsərrüfatı sahələrinin bu ardıcılıqla tərk edilməsi prosesi kortəbii meşələrin bərpaasına səbəb oldu: ən böyük dəyişiklikləri ot istehsalının azalmasında və meşəlik ərazilərin təbii artımı ilə əlaqədar otlaqlara ayrılmış torpaqların miqdarında görmək olar. Otlaqların və istifadəyə yarasız otlaqların idarə edilməsi, həm də yüksək əmək məsrəfləri və bu kənd təsərrüfatı təcrübələrinin aşağı rentabelliği, nəticədə biomüxtəlifliyin itirilməsi səbəbindən tədricən yox olur.

Nəticə

Rəqabətqabiliyyətlilik iqtisadi inkişafa təkan verən önəmli üsürlərdən biri kimi, kənd təsərrüfatında irəliləyişə nail olmaqla, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, satışı zamanı bazarın genişlənməsini sürətləndirən amildir. Digər yandan rəqabətqabiliyyətlilik ən son innovativ yeniliklərin tətbiqini də şərtləndirərək dərininə inkişafı sürətləndirir və bununla da kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında istifadə olunan torpaq, insan, pul, avadanlıq kimi elementlərin səmərəli istifadəsinə nail olmuş olur.

Əmək məhsuldarlığının düzgün dəyərləndirilməsi üçün performansın qiymətləndirilməsi zamanı ölçüləbilən performans meyarlarından istifadə genişləndirilməlidir ki, daha az işçi heyəti ilə daha çox məhsul istehsalına nail olunsun.

Dağlıq və dağətəyi ərazilərə xüsusi diqqət ayrılaraq rəqabət prosesində uğursuzluğa düçar olmuş kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyətini pərpa etmək və beləliklə də həmin ərazilərin yenidən istifadəyə yararlı olmasını təmin etmək olar. Lakin bu göründüyü qədər asan iş deyil. Çünki həmin ərazilərdə landşaft və iqlim xüsusiyyətlərinə görə kənd təsərrüfatı ilə məşğul olmaq nə qədər çətindir, prosesə nəzarət etmək də bir o qədər çətindir.

ƏDƏBİYYAT

1. Frohberg, Klaus; Hartmann, Monika, Working Paper - Comparing measures of competitiveness Discussion Paper, No. 2 Provided in Cooperation with: Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO), Halle (Saale).
2. Freebairn, J. (1986): Implications of Wages and Industrial Policies on Competitiveness of Agricultural Export Industries, Paper presented at the Australian Agricultural Economics Society Policy Forum, Canberra.
3. The competitiveness of agriculture of EU member countries of Central and Eastern Europe, Anna Nowak University of Life Sciences in Lublin.
4. Arzeni, A., Esposti, R., Sotte, F. (2001). Agriculture in transition countries and The European Model of Agriculture: entrepreneurship and multifunctionality. Report for the World Bank –

- Project Šibenik-Knin and Zadar Counties: Framework for a Regional Development Vision. University of Ancona.
5. Dorgai, L. – Kovács, G. – Stauder, M. – Tóth, E. – Varga, Gy. (edit.) (1999): Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében; Agrárgazdasági Tanulmányok 1999. 8. szám, Budapest pp. 115.
  6. Sustainability and Competitiveness of Agriculture in Mountain Areas: A Willingness to Pay (WTP) Approach Chiara Mazzocchi * and Guido Sali, Department of Agricultural and Environmental Science, University of Milan, via Celoria 2, 20133 Milan, Italy;
  7. Bernuès, A.; Rodriguez Ortega, T.; Alfnes, F.; Clemetsen, M.; Eik, L.O. Quantifying the multifunctionality of fjord and mountain agriculture by means of sociocultural and economic valuation of ecosystem services. *Land Use Policy* 2015, 48, 170–178.
  8. Renting, H.; Rossing, W.A.H.; Groot, J.C.J.; Van der Ploeg, J.D.; Laurent, C.; Perraud, D.; Stobbelaar, D.J.van Ittersum, M.K. Exploring multifunctional agriculture. A review of conceptual approaches and prospects for an integrative transitional framework. *J. Environ. Manag.* 2009, 90, 112–123.
  9. The International Competitiveness of CEEC Agriculture, *Matthew Gorton and Sophia Davidova*, Paper presented to the British Association of Slavonic and East European Studies (BASESS) Conference, Cambridge, 7th-9th April 2001
  10. Banse, M., Gorton, M., Hartell, J., Hughes, G., Köckler, J., Möllman, T. and Munch, W. (1999), 'The Evolution of Competitiveness in Hungarian Agriculture: from Transition to Accession', paper presented *the IXth European congress of Agricultural Economists*, Warsaw, Poland, 24th-28th August.
  11. Köckler, J. AND Quiring, A. (1997), *Perspektiven der agrarsektoralen Entwicklungen in den MOE Staaten; Notwendigkeit eines differenzierten Analyseansatzes*. Paper presented at the Seminar on Achtunddreißigste Jahrestagung der Gesellschaft für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften des Landbaues e. V., Land - und Ernährungswirtschaft in einer erweiterten EU, Freising Weihenstephan, 6-8th October.

Фарид Фикрат оглы Бабаев
 Кандидат экономических наук, доцент,
 Бакинский Государственный Университет
farid.80@gmail.com

Определение конкурентоспособности сельского хозяйства

Резюме

Цель исследования - изучить конкурентоспособность в этой сфере с учетом особенностей сельского хозяйства и определить ход этого процесса в регионах и горах, не выдерживающих конкуренции.

Методология работы заключается в проверке совместимости результатов исследований, которые можно считать важными в ходе изучения вопроса, путем проведения анализа и сравнительного анализа статистических данных.

Прикладная значимость исследования заключается в том, что оно обращает внимание на глобальную значимость вопроса, описывая проблемы, с которыми сталкиваются сельскохозяйственные предприятия, которые не могут продолжать конкурировать в горных районах, и учитывает влияние таких факторов, как ландшафт и климат.

Результаты исследования показывают, что, несмотря на положительное влияние конкурентоспособности на количественные и качественные показатели сельскохозяйственного производства, этот процесс может создавать проблемы в производстве сельскохозяйственной продукции в регионах с суровыми климатическими и ландшафтными особенностями

без специальной помощи.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается в том, что было недостаточно проанализировать взаимосвязь между теоретическими основами конкурентоспособности и производством сельскохозяйственной продукции, но и подчеркнуто значение человеческого капитала в этом процессе путем исследования роли производительности труда в процесс.

Ключевые слова: село, хозяйство, сельское хозяйство, конкуренция, конкурентоспособность, конкуренция в сельском хозяйстве.

Farid Fikrat Babayev
Ph.D, assoc. prof., Baku State University
farid.80@gmail.com

Determining the competitiveness of agriculture

Summary

The purpose of the research is to examine the competitiveness in this field, taking into account the characteristic features of agriculture, and to determine the course of this process in regions and mountains that cannot sustain competition.

The methodology of the work consists in checking the compatibility of the results of the studies that may be considered important in the course of the study of the issue by conducting an analysis and comparative analysis of the statistical data.

The applied importance of the study is that it draws attention to the global importance of the issue by describing the problems faced by agricultural enterprises that cannot continue to compete in mountainous areas and takes into account the influence of factors such as landscape and climate.

The results of the study show that despite the positive impact of competitiveness on the quantitative and qualitative indicators of agricultural production, this process can create problems in the production of agricultural products in regions with severe climate and landscape features without special assistance.

The originality and scientific novelty of the research is that it was not enough to analyze the relationship between the theoretical foundations of competitiveness and the production of agricultural products, but also emphasized the importance of human capital in the process by investigating the role of labor productivity in the process.

Key words: village, farm, agriculture, competition, competitiveness, competitiveness, competition in agriculture.